

Az indokolás nem egészen világos, a mondat első fele azonban nyilvánvaló beismerése annak, hogy ha építészeti újra kell szülni, akkor az, ami ezelőtt épült, s ahogyan épült, *a maga egészében problematikus*. Az is nyilvánvaló, hogy ennek az újjászületésnek nem szükségképpen előfeltétele az, hogy a város a Vasműtől függetlenül is város legyen, mert hiszen normális körülmények közt nem perdöntő az, hogy ki a beruházó és hogy az építető melyik kasszából kapja a pénzt. Ugyanis, a Vasműtől való függés ilyen természetű kapcsolatot jelentett, semmi mást. S hogy, valóban nem ez volt a lényeg, bizonyítja a tervezés 1957 utáni munkája, amely további hibákkal rontotta a város építészetét, főleg a Duna-parton, a Kertvárosban és a Barátság városrészben.

Ami a lakás-építkezést illeti, Dunaújvárosban is szem előtt kell tartani, hogy „a cél olyan lakást építeni, amely a lakó minden igényét kielégíti”. Ahol ennek az igénynek képesek eleget tenni, ott nem bélyegzik ezt a követelést sem maximalistának, sem idealistának. Természetesen nem abszolút értelemben kell érteni, mert hiszen egyetlen lakás sem elégítheti ki a családnak, vagy minden tagjának valamennyi óhaját. De van *világszínvonal*, amelyhez — az adott helyi körülményeket figyelembe véve — mérni lehet a változó és fejlődő igényeket, amelyek ugyancsak a kor szintjén értendők. A konkrét viszonyokat, tehát a lehetőségeket is figyelembe véve. Így valóban jogos a követelmény, hogy a lakás a lakó igényét elégítse ki. Nemcsak a magános emberét, hanem a családost, ne csak az egy gyermekesét, hanem a több, sőt a sokgyermekes családot is.

Az építészet tükrözze a valóságot — írta Weiner Tibor 1955-ben Major Mátéval vitázva. Mit tükröz a város lakásfrontja? Az erősen gyermektelen valóságot — mert hiszen az 1 gyermek nem gyermek, vallja a köznépi szólás, még a 2 gyermek is kevés, mert még a természetes halálózást sem pótolja, mivel fiatalon is meg lehet halni s egyébként sem mindenkinek adatik meg a lehetőség, hogy utódokat hagyjon maga után. Előbb volt-e a mai gyermektelen, vagy csak 1—2 gyermekes valóság, s ehhez igazodott-e a lakásépítkezés, vagy megfordítva? Köztudomású, hogy a minél több lakás *menyiségi* szemlélete akadályozza a népes családok életlehetőségeit, s kockára veti a nép biológiai létét, mégha tudatos célja nem is ez.

Weiner, aki elsőnek adott hírt szóban és írásban a város elgyermektelenedéséről és a folyamat várható aggasztó következményeiről — s ezt javára kell írni! — azt hirdette, hogy az építészetnek ki kell elégíteni a *fejlődő* igényeket. Dunaújvárosban azonban egyelőre csak a visszafejlődő igényeket elégíti ki. Franciaországban (így többek között Marseilleben) 8 gyermekes családok részére is épültek és épülnek állami lakások. S ez csak egyetlen példa a sok közül.

Azt, hogy hány szobás lakás épüljön, a tanács határozza meg. Tehát, hogy melyikből mennyi. Nálunk még 3 szobás lakás is ritkán épül, még vidéken is. Dunaújvárosban a lakások száma 1965-ben 8000, ebből 3 szobás mindössze 558, 4 szobás 10, pedig méretüket tekintve a kétszobások is legfeljebb két személy igényét elégítik ki. Lakásépítésünk nem tükrözi a realitást, tehát a tényleges szükségleteket; nem szocialista, mert nem elégíti ki azokat. Vagy ha mégis annak tartaná valaki, csak azért teheti, mert elköveti azt a hibát, hogy egyenlőségi jelet tesz szocializmus és a lélekszám folyamatos apadása közé. Dunaújvárosban a sokgyermekes családok száma 1965-ben mindössze 82! Tehát annak, aki nem akar előmozdítója lenni e pusztító folyamatnak, annak erre az aggasztó tünetre föl kell figyelnie. Mert a legkisebb befektetéssel elért legnagyobb haszon elve sem fordulhat az ember ellen, amint ezt Halmos Béla ebben a kérdésben is szemléletesen bizonyítja. Minél nagyobb egy lakás, aránylag annál olcsóbb s annál több ember fér el benne. Ez az elv, ha megvalósul, éppen a jövőndől szolgálja, a népesebb családnak kedvez. *Okos* lakásépítési politika — népgazdasági szempontból is — a minél több férőhelyet biztosító többszobás lakást részesíti előnyben, mert csak akkor esik egybe a gazdaságosság követelménye a humanizmus kívánalmaival. Ahol nem ez történik, ott a szocializmus és a humanizmus elveit csúfolják meg, ott pénzpocsékolás folyik. Egy- és másfél szobás lakások a többszobáshoz képest aránylag sokkal többbe kerülnek, kevesebb embernek adnak férőhelyet s ezért emberellenesek, antihumanusok is. Ezért az egy- és másfél szobás lakások építésének törvényerejű megtiltására nálunk is többszörösen elérkezett az idő.

Perényi Imre 1963-ban állapította meg, hogy Dunaújvárosban megfeledeztek a családi házas, kertes övezet létesítéséről. Csak a lakosság egy százalékára terveztek ilyen lakóterületet!

1959. április 8-án a városi tanács ülésén a városfejlesztésben elért eredményeket és a közeljövő feladatait ismertette Weiner Tibor is kifejtette, hogy a magánház, a családi ház előnye fölülmúlhatatlanok. A diósgyőri és csepeli modern kertvárosok előnyeit előbb-utóbb be kell látniok a dunaújvárosiaknak is — mondotta. Tudomásul kell venniök, hogy a „legkényelmesebb, legszebb lakásforma mégiscsak és mindig a földszintes családi ház marad, ha a kis épület mindazzal az előnnyel rendelkezhet, amellyel a soklakásos nagy épületek ma megépülnek”. S még hozzátette ehhez: „vízzel, csatornával, villannyal, gázzal és távfűtéssel ellátott földszintes település csak akkor létesülhet, ha megfelelő számú lakosság tömörül a kertváros egy hektárján”. — Miért így későn, kérdezhetné valaki s ebből a kései felismerésből is ugyan mi született eddig?

A helyzet 1965—66-ra a családi házak építése ellenére sem javult, noha a Barátság városrészben, továbbá a Kertvárosban több száz — bár még mindig nem elegendő — családi ház épült. A Barátság városrészi családi házak megbontják a kerület építészeti egységét. Jobb a helyzet a Kertvárosban, amelyet mint a földszintes családi házak negyedét emlegetik. Ebben a városrészben 1964—65-ben 170 félkomfortos lakás épült ideiglenes családi szállásul 42 négyzetméteres alapterülettel (szoba-konyhás lakások). A pincével épült lakások mosdói, zuhanyozói részére a konyhából kerekítettek le területet!

Még 1953-ban állapította meg ugyancsak Perényi Imre, hogy új városaink építése oly korban indult meg, amikor a fő követelmény a típuslakások egyszerűsítése volt s hogy emiatt joggal beszéltek „a lakáskultúra pusztulásáról”...

A lakásfejlesztés terén sokáig — az egyéni tervezés lehetőségének hiányában — a magas házak típusterveinek hiánya jelentett hátrányos helyzetet. Dunaújvárosban 1965 végéig mindössze 6 középmagas (torony) ház épült, a munkásszállókkal együtt. Azt is hozzá kell tenni, hogy nemcsak a tervek hiányoztak, hanem a műszaki feltételek is. Daruban éppúgy hiány mutatkozott, mint fölvonókban, mindez a helytelen gazdaság- és építéspolitikai és a nem kielégítő tervezés és szervezés miatt. („Daruszemlélet” az építészetben.)

Már 1951-ben figyelmeztetett Perényi Imre arra, hogy a gazdaságosság figyelembe vétele nem járhat helytelen, és főleg elégtelen építészeti előírásokkal. Értette ezt az épületmagasságok megállapítására, illetve „annak gépies alkalmazására”. Helytelen volt — írja — általánosságban kimondani azt, hogy „leggazdaságosabbak a felvonó nélküli 3 emeletes épületek. Ennek következtében a legkisebb településektől a középvárosig vezérmotívum volt a 3 emeletes beépítés”. Ez a 3 emeletes szemlélet a XX. század közepén visszanyomta építészetünket a XVIII. századi barokkba, amely már szintén eljutott a 3 emeletig. A gyakorlat fogyatékosságáért Perényi egy ponton *önmagát* is felelőssé tette, nem elégedett meg az objektív okokra való hivatkozással. Tegyük hozzá mindehhez, hogy később a 3 emeletes épületmagasságot Dunaújvárosban is a 4 emeletes váltotta fel, majd minden esetben *felvonók építése nélkül*, tehát az önkritika ellenére tovább rosszabbodott a helyzet. Így lett 1960-ra Dunaújváros is „*lift nélküli város*”, ami semmi esetre sem jelent jó értelemben vett világszínvonalat. Orvosok, reumatológusok, mozgásszervi és munkaegészségügyi kutatók adataira hivatkozott az Egészségügyi Minisztérium, amikor azt írta liftjavaslatában, hogy az ország lakosságának több mint a fele szenved olyan szív-, ér- és ízületi betegségeket, amelyeket tovább súlyosbít a lépcsőn való járás. Az Országos Kardiográfiai Intézet vizsgálata szerint a dolgozók nagyobb része, több mint hárommillió ember szervezete már két emelet szintkülönbségnél megkívánja a felvonó használatát. Visszhang — megfelelő intézkedés formájában — erre sem érkezett.

A lakásépítési program — noha már terv-állapotban is mindig mélyen alatta maradt a szükségletnek — országos szinten egyetlen öt éves tervidőszakban sem valósult meg. Miközben másfél millió ember hagyta ott a falut (s a folyamat még nem ért véget), és nyomukban elnéptelenedés, bedeszkázott házak utcasorai maradnak, addig a városokban lakáshiány keletkezik, illetve a meglévő tovább fokozódik. Ma már senki sem állíthatja, hogy a világ élelmezési szükségletének nyomasztó gondját ismerve, szükség volt a mezőgazdaság rovására a városi lakosság ily hirtelen feltöltésére akár politikai, akár gazdasági szempontból. Arról nem is szólva, hogy az elvándoroltaknak csak kisebb százalékából lett ipari, termelő munkás. Következ-

ményei alól Dunaujváros lakásépítése sem vonhatta ki magát, s a lakáshelyzet részben ennek a politikának a hátrányait tükrözi.

Bármennyire ismertek is az okok, amelyek kényszerítő erővel befolyásoltak sok mindent, az építészeti elképzeléstől a megvalósításig, esztétikai és építőipari vonatkozásban, az irányvonalak változásával azok építészeti következményei nem tűntek el, hanem a városban maradtak. Tényként kell elfogadnunk — ezt Weiner Tibor főépítész is elismerte —, hogy a beépítés kialakítására városesztétikai tekintetben egységes felfogás nem juthatott érvényre. „A történelmi és szovjet példákon nevelkedett tervezők axisokra felfűzött, szabályos és szimmetrikus, felnyitott keretes beépítéseket terveznek, reprezentatív, helyenként, monumentális hatásokra töreksznek. Az új nyugati hatások alatt állók kötetlenebb, a területek alakjához, domborzatához, a jó tájoláshoz igazodó, a sávos beépítési módból kiinduló, mozgalmasabb megoldásokat keresnek.”

Az kétségtelen, hogy a politika formai tekintetben nem éppen üdvösen szól bele az építkezésbe. A keleti és nyugati felfogás összeütközése s ennek látható maradványai a problémának csak egyik oldala. Ne tévesszük szem elől, hogy a várost minden megkötöttségtől mentesen lehetett tervezni, mert a magántulajdon egyáltalán: a kijelölt területen egyetlen darab épület sem akadályozta a tervező munkáját. A tervező főépítész, Weiner Tibor, valóban tisztá lappal indult, meglévő objektumokra nem kellett figyelnie s miattuk eredeti elképzelését módosítani, vagy éppen fölálloznia. A földterület kisajátítása az érdekeltekkel való előzetes értesítés nélkül történt, telekspekuláció, beépítettség nem kereste a főépítész elgondolását. Ilyen előnnyel kevés építész rendelkezett Magyarországon újkori építéstörténetében. 1957 után, sőt már 1953 után szabadon jelölhette ki a városrészek helyét, miután a geológiai megfontolások nem riasztották vissza.

Arra, hogy városesztétikai szempontból a politikai vulgarizmus mit jelentett Dunaujváros építészetében, az alábbiakban mutatok rá.

Gábor István 1953. dec. 22-én a Magyar Nemzetben megjelent cikkében helybéli orvos (egy „valaki” a „város dolgozó” közül) véleményét idézi. Az SZTK rendelőintézet előtt álló köralakú előcsarnokra hivatkozva azt panaszolja, hogy miért nem kérdezik meg az épületekről még *terv-állapotban* az ottlakók véleményét? Ugyanis szerinte kazánháznak, lovardának, Maginot-vonalnak, cipőpasztás doboznak is csúfolják ezt az „épületszörnyet”. — Vagy a Vasmű úti házakon díszelgő tulipános ládák hogy kerülhetnek az erkélyekre? — Holott egy évvel előbb a lakosság bizonyos része, akiknek véleményét kikérték, javasolta az erkélyekre azokat a virágos ládákat, amelyekért 1952-ben Reischl Antal műegyetemi tanár megdicsérte a város lakóit s amiket, íme, egy év múltán Gábor István ugyancsak a dolgozók és lakók véleménye alapján kifogásolt.

Az ellentmondó vélemények közül még egyet idézünk. Pár évvel később, 1955-ben, Gáboros Lajos az SZTK rendelőintézetéről írt elismerően. Az előcsarnokban — abban a bizonyos „kazánházban”, „gombában”, „cipőpasztás dobozban” — a klaszszicista elemek segítségével, néhány szerény díszítő motívum felhasználásával funkcionális felfogásban dolgozott az építész, s ért el figyelemre méltó hatást. Ennyi ellentmondáshoz talán már nem is kell magyarázat.

*

Dunaujvárosban stílustörténetileg is megállapítható bizonyos fajta kettősség: a szoc. reál és az egyhangú nyugati stílus párhuzama 1953-ig, azóta már az utóbbi vált egyeduralgoddá egészen provinciális szinten (maximum 4 emeletes mammut házak felvonó nélkül, 6 toronyház).

A forma kérdéseinél gyakran utalnak a *hasznosság* elsőrendű szerepére, s rendszerint az utóbbival igyekeznek elnémitani az esztétikum iránt feltörő igényeket. Holott nem kellene-e véget vetni annak az állapotnak, amelyben szüntelenül szembe állítják a *hasznosságot* a formai követelményekkel? Ez, még ha ipari eszközökről van szó, sem engedhető meg. Vagy csakugyan elérhetetlen álom az, hogy az ember lakóháza, munkahelye és munkaeszközei ott, ahol ez lehetséges volna, a szépséget hordozzák magukon? Vagy éppen a gazdasági fejlődés nyeli el a nem is föltétlenül szükséges beruházások és bürokratikus szervezetek formájában azokat az összegeket, amelyeket különben a szépzérek szülte követelmények kielégítésére lehetne fordítani? Hát még ha lakóházainkról van szó? De a legnagyobb haszon és a legkisebb

befektetés elve ne jelentsen se primitívizmust, se uniformizálást, ami mindig az elszegényedésnek, más szóval a helytelen gazdálkodásnak a takarója. Okszerű gazdaságpolitikával a szocialista szükségleteket igenis ki lehet elégíteni.

A hasznosság az építésben valóban fontos követelmény, de ahol úgy fogalmazták meg a kérdést, hogy elég, ha négy fala és teteje van a háznak, más nem lényeges, ott aztán építőművészetről igazán nem lehet beszélni. Már pedig az 1950-es évek óta ez a szemlélet érvényesült egyre erőteljesebben (a malter díszeket ugyanis nem vehetjük komolyan). Ez a szemlélet nem produkálhat építőművészetet, ahhoz a művészi alkotóerő érvényesülése nélkülözhetetlen. De hol nyílik ennek kibontakozására lehetőség s hány tervezőnek — agyonbürokratizált és elszegényedett világunkban? A tiszta kockaépület, a sima falak, esetleg a tiszta üvegfelület még nem feltétlenül művészet, ahogy a szocreálnak rövidített izmus termékei sem azok, bár Dunaujvárosban a sors iróniájaként az abban fogant lakások a jobban megépítettek és kényelmesebbek. Végeredményben arról van szó, amit az Amerikában működő Moholy Nagy Lászlóné építész-történész mondott 1959-ben: „Az építészek megszállott mártírokként vonulnak az arénába, hogy elnyelessék magukat a szerkezettervező mérnökökkel... Az építészeti műtermekben skizofrén atmoszféra uralkodik.” Amihez hozzá kell tennünk, hogy ennek nem szükségképpen kell így lennie, amire éppen Le Corbusier, Nervi és még számos kitűnő építész és mérnök együttműködése a bizonyíték. Aminthogy arra is van bőven példa, hogy építész és szerkezettervező mérnök egyaránt mártírja az elmaradt építőiparnak.

Dunaujváros külső képén is a fantáziatlanság a feltűnő. Pedig 1964-ben Vámos Ferenc arról ír, hogy Le Corbusier újabb művein ismét nagyobb erővel jutott szóhoz a fantázia, parancsolóbb tényezővé lépett elő a művész képzelete. Ennek az új szellemnek Dunaujvárosban 1966-ban még nem találni nyomát. De ha nem is könnyű leírni azt, hogy az építész-építőművészet feladata a „koreszmék általános vonásainak szemléletes megfogalmazása”, sokkal nehezebb megfogalmazni a koreszmék mibenlétét s ezeknek pontos építészeti megfelelőjét. Főleg formában, ami a stílust teszi. Könnyű mondani, hogy a korszerű építészet jelenítse meg „az ember helyét a természetben, embernek emberhez fűződő kapcsolatát, a kor alapérzéseit, alaphangulatát s struktúráját”. Mindennek gyakorlati kivitelezése azonban akadályok tömegébe ütközik, hol ideológiai okok miatt, hol meg az anyagiak hiányának következményeképpen. Pedig abban is sok az igazság, hogy az „ember nemcsak az anyagi szükséglet szerint alkot, hanem a szépség törvényei szerint is...”, de nem minden természetadta szép tárgy művészeti termék is”. Még kevésbé az az emberalkotta szép, éppen korunkban, amikor sokan vitatják a „szép”-nek művészeti kategóriaként való kezelését, mivel kevésnek érzik annak kifejezésére, amit valamikor jelentett. Amikor tehát *művészi-t* értettek rajta. Arról nem is beszélve, hogy korunk építészetén számonkérni a „szépséget” a célszerű mellett, némelyek szerint elavult, vagy esetleg utópisztikus követelmény.

Nos, Dunaujvárosban, mint legfiatalabb és legmodernebb városunkban, elér-e az építészet legalább a „szép” határát?

A kérdés teljesen szónoki jellegű, amelyre a nemleges választ leírni is fölösleges. A város építészé egyszer azt a kijelentést tette, hogy az első években az emberek igénye nagy mértékben megsabta azt, hogy milyen legyen Dunaujváros. Példát is említett erre: az emberek sártenger helyett járdán akartak közlekedni, türelmetlenek voltak s ezen a teljesen beépített utca segítségével változtathattak a leggyorsabban, mert egyvégtében lehetett járdákat építeni. Nem hiszük azonban, hogy akárt ezt, akár a lakások kicsinyiségét a lakás nélküli emberek egyébként jogos járdáigényével menteni lehetne. Ez az érvelés inkább egy érvekből kifogyott agyra jellemző, semmint az egyszerű emberekre. Azokat a fogyatékosokat, amelyek város-tervezésben és lakásfronton Dunaujvárosban is jelentkeznek, semmi esetre sem lehet a rossz lakáviszonyok közül menekülő dolgozók nyakába varrni, az ő jogos igényeikre való hivatkozással.

Aligha lehetne bizonyítani, hogy az „egész világ építészete rossz”, amivel Weiner főépítész szokott érvelni. De még ha így volna is, rossz és rossz között is óriási különbségek lehetnek. Egyébként sem vigasz számunkra az, hogy állítólag másutt is rosszul megy az építkezés, amikor nálunk a jelenleginél sokkal jobban is lehetne, ha az eddigieken túl azt is megtanulnánk az építőipar legfőbb irányítói és szervezői, hogy ha a megkívánt munkát 10 ember 100 óra alatt végzi el, 50 ember elvégzi 20 óra alatt. Kevesebb épületen húzódná el az építkezés, kevesebb állóeszközre lenne szükség, a kevesebbet is jobban kihasználhatnánk, s kevesebb ember átka hullna

társadalmi rendünkre, a dolgozók jobb közérzetének népgazdasági eredményeiről nem is beszélve. De az egyszeregy az építőipar számára 20 év alatt megtanulhatatlan leckének bizonyul. S mindez akadály a „forma” kibontakozásának is.

A városstervezés kérdései körül folytak és folynak viták. Sok kérdésben csak szubjektív alapon lehet pozitív vagy negatív álláspontot elfoglalni. Egyelőre, még 1966-ban is, a Vasmű út túlzottan széles és két oldalának léptékbeli diszharmóniája miatt éppoly tévedés, mint volt 1953-ban, amikor Perényi Imre is megállapította róla. Kérdés azonban, jár-e lényeges javulással a kép akkor, ha a néhai főépítész elgondolása szerint a Vasmű úton csak a fák maradnak meg, a bokrokat kiirtják s helyüket pavilonok és színes reklámok foglalják el? A városrészek némelyikét széles utakkal választották el egymástól, önmagukban is egészek, s ugyanakkor lazán egymásba is kapcsolódnak. Ez nem tetszik mindenkinek, bár kétségtelen, hogy így is „logikus”.

A város építészetéről végső véleményt még nem formálhatunk, hisz az építkezés az elkövetkező években újabb és újabb városrészeket emel a meglévők mellé. Perényi Imre 1962-ben — a városról korábban rögzített pozitív véleményét a közben eltelt évek figyelembevételével — továbbra is fenntartotta és megerősítette. Úgy látja, hogy az utóbbi évek építési ütemei „több változatosságot, színességet visznek be a város képébe.

Mi nem vagyunk ilyen nyugodtak az elért eredmények felől s a jövőt illetően. Sőt, a véleményünk a legtöbb állítással kapcsolatban éppen az ellenkező. Lehet-e Dunaújvárosban komolyan beszélni *változatosságról*? Van de Velde írta: „Ameddig csak művészek... lesznek, mindenféle kánonszerű és tipizálási javaslat ellen tiltakozni fognak.” — Típustervekre azonban szükség van, de ott, ahol csak típustervek léteznek s csak belőlük lehet választani, ott művészi változatosságról aligha beszélhetünk, legkevésbé világszínvonalon. Ott az egyéniség intézményes félreállítása jelentkezik, ami ellen tiltakozni emberi kötelesség, az utolsó lehetőséget.

„*L'architettura dipende della matematica*” — az építészet a matematikától függ — állította a barokk — s ezt a tételt épp oly gyakran elfelejtik, mint azt a másikat is, amely szerint az *architettura mater artium* — s mindkettő elhanyagolására Dunaújváros gazdagon kínálja a példákat. Pedig ésszerűség és művészet nem zárhatja ki egymást az építészetben sem.

Az *értékes kevés, amely többet mond a soknál* — nagyon helyes elv. De mit csinálunk akkor, ha értékes kevés helyett a rosszból kapunk sokat, ami aztán végképpen nem mond semmit, legalábbis ami a változatosságot s a minőséget illeti. Sivár és egyhangú külső, még sivárabb kivitelezés kívül és belül, unalmas háztömbök százai, elégtelen méretű, felvonó nélküli lakások ezrei: mindez sokasága ellenére is túlságosan kevés ahhoz, hogy megnyugtatóan hasson s a szó pozitív értelmében lehetne változatosnak nevezni. Ezen az sem változtatott volna lényegesen, ha a *társzművészeket* jobban igénybe veszik, hogy ezzel is változatosabbá tegyék a városképi látványt. A fém-applikációk, a lemezdomborítások hiányoznak a szeletelt szalámi házak ordító tűzfalairól, nyilván pénzkérdés még ez is. Az üveg is csak a Dózsa-mozin (1951) és a 32 tantermes iskolán jutott nagyobb szerephez (1963). E tekintetben a 3 db műtermes lakás is jelentéktelen pötty a városképen s róluk még a helybeliek is alig vesznek tudomást.

Testesebb, erőteljesebb oszlopok, pillérek is hordozhatnak dekorációt (l. Inotai Művelődési Ház éttermét, az EMKE kávéházat stb.) még igényesebb alkotást is, ennek hiányában pedig a burkolótechnika is megteheti a magáét. Természetesen modern épületen ezzel azonos szellemben kell alkalmazni a társzművészetet. A Dózsa-mozsi és az előtte elhelyezett 2 szobor, Wágner Nándor Korszós lánya és Jálics Ernő Vincellér fiúja, a környékbeli épületekkel együtt mintha nem is egy kor szülötte lenne. Odább Somogyi Martinászat úgy elrejtették, mintha szégyellni kellene!

Színesség Dunaújvároson? — tehetnénk fel a kérdést, mert a városképen az a néhány színesre mázolt, de kifakult magasépület igazán nem jelentős s az egyforma háztömbök okozta nyomottságot nem tudja feloldani. Mivel a legtöbb épület falán nem nemes anyagból készül a színes burkolat, az időjárás miatt néhány esztendő alatt kopottá, avulttá válik az épület. Amíg új, addig szemfényvesztően hat a színesre mázolt fal, erkély és függőfolyosó, a különböző színű függöny, de a gyorsan bekövetkező fakulás után marad a sivárság, ami a léptékbeli egyhangúsággal párosulva éppen nem alkalmas arra, hogy az *architettura est mater artium* aranytételét igazolja. A gimnázium és a kórház sárga kerámiafalat kapott. Az utóbbi, mivel egymagában áll, szinte szoborszerűen hat anélkül, hogy külső tömegét képzőművészeti

alakítással, plasztikusan, domborműszerűen kellett volna fellazítani. A Garzonház, az egyik Szalmacell-szálló s a Vasmű-szálló egyik épületrésze klinkertégla burkolatot kapott. Ez az anyagbeli, burkolati változatosság összesen is kevés ahhoz, hogy a város malteros összhatásának színbeli egyhangúságát enyhítsen.

Terek és tömegek együttese alkotják a modern várost s az ebből fakadó vizuális összképnek művészeknek kell lennie. Dunaújvárosban terek — a szó igazi értelmében — nincsenek, helyüket *parkok* foglalják el, amelyek a lakosságnak mozgásra, szórakozásra, játékra csak igen csekély lehetőséget nyújtanak. — Újszerű tömegek sincsenek, annak ellenére, hogy aki nem látott még világvárosi tömegépületeket s a dunaújvárosi háztömbökhöz mértékül a falusi, tanyasi földszintes házakat alkalmazza, az e többnyire háromemeletes háztömbök előtt is csodálkozással állhat meg. Aminthogy az ilyenek meg is teszik ezt, azonban az így születő magasztalást, amely különbet, vagy egyszerűen még ilyent sem látott emberek részéről nemegyszer ájulási fokozódik, értékmérőnek nem tekinthetjük, még az udvariaskodó külföldiek részéről sem. A város II. építési szakaszában épült háztömbök zömét (Kossuth utca, Építők útja, Szórád Márton, Bocskay utca stb.) azért nem tekinthetjük „modernnek”, mert hiszen ennél — a korkülönbséget is figyelembe véve — elfogadhatóbb látványt nyújtanak Mária Terézia és II. József korának kaszárnyái és nemesveretű megyeházai is.

Mindezek után a dicsérettel óvatosan kell bánni, bárhogy udvariaskodjanak is az Arany Csillag terített asztalához ültetett idegenek: a *világszínvonalhoz* mérten figyelemre méltót a város építészetében nem találunk. Az Arany Csillagból kilépve, mit látunk? Kórházi épületeket. A mozból kilépve — egy kis helyes előtérre, amely talán egyedüli az egész városban — mit látunk? Kórházi épületeket. Megérkezve a városba, az Arany Csillag, az IBUSZ, az Idegenforgalmi Hivatal elé, mit látunk? Kórházi épületeket. Ez valóban a „tervezés anticsofájja”, S mindezt 1957 után, holott Perényi Imre már 1952-ben megjelent könyvében tiltakozott az ellen, hogy a kórházat oda építsék. De hát a város tervezése az eredeti főépítész, Weiner Tibor kezében maradt!! S egyéb dicsekednivaló? Azzal, hogy a lakások fürdőszobásként, meleg vízzel, villannyal, gázzal ellátottak, ezzel éppúgy nem lehet dicsekedni, mint azzal, hogy a két világháború között, a korszak végére már majdnem minden falusi házban volt árnyékszék, holott a korszak elején még csak igen kevés mellett akadt — a városi lakásokban megjelentek az angol WC-k — s hogy ama korszak végére több ezer falut villamosítottak, holott az elején néhány száz is csak részben dicsekedhetett villannyal. Különben is: a vízellátás Dunaújvárosban télen-nyáron egyaránt akadozik még 1966-ban is. Ami pedig a jól tagoltságot s a lakónegyedek korszerű rendszerét illeti, éppen ellenkezőleg áll a helyzet. A lakónegyedek különállása — s ez nem az egymással való össze- vagy össze nem épüléstől függ — atomjaira szaggatja a várost, amelyből ily módon éppen az egység hiányzik!

S még valamit. A városrendező és a főépítész figyelmen kívül hagyta azt a ritkán kínálkozó lehetőséget, hogy a várossal szemben a nagy magyar Alföld sík vidéke néz föl a vele szemben több mint 60 méteres magasságban épülő városra s hogy ez olyan sziluett kiképzésre nyújt lehetőséget, amivel kevés város dicsekedhetik Magyarországon. Gondoljunk csak a pesti oldalról Buda sziluettjére. Ami Dunaújvárosban előtünk áll, abban a művészi tervezésnek, kiképzésnek semmi tudatos vagy tudattalan nyomát nem lehet fölfedezni. Pedig a sziluett kérdésére Perényi már 1953-ban figyelmeztette a főépítészt, s utána a Duna-parti kiképzésben mégsem lelni nyomát annak, hogy a kritikát e tekintetben is megszívlelte volna.

A szomszéd államokéval való összehasonlítás már jobb képet eredményezhet, vigaszt és meglepődöttséget azonban nem. Főleg, ha tudjuk: okosabb s tárgyilagosabb szervezéssel, a nagyzási láz mérséklésével, s a színvonal módszeresebb érvényesítésével valóban jobb és különb építészet születhetett volna, s nyomában egységesebb összképet kaphatnánk a városból. Az összkép értékének elsősorban a város megtervezésében, épületeiben kifejezésre jutó építészeti gondolatot értjük s nem a virágos parkok szülte benyomást. A parkok ugyan szintén hozzátartoznak a városhoz, de semmiesetre sem azért, hogy azokkal, mint fűgefalevelekkel kendőzzük a takargatnivalót s hogy általuk elvegyük a háztömbrengetegek gyermekei előtt az amúgyis csekély mozgási lehetőséget, mivel nagyobb teret nem enged a bürokrácia-alkotta játszótéri norma. A parkmánya nem rejtheti el a várost a jogos kritika elől s a valóban szép parkokra nem lehet hivatkozni, amikor a városstervezés és városépítészet értékeit keressük.

Eddig még egyetlen építész szakember sem akadt, aki Dunaújváros építészetét állította volna a szocialista városépítés mintájául a hazai vagy éppen a nagyvilág